

*До Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора Романа МОВЧАНА
на дисертацію Сергія КОЛІСНИКА
«Безгосподарське використання земель в Україні: кримінологічна
характеристика та протидія»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження виглядає очевидною з огляду на низку наступних факторів.

По-перше, це надзвичайно висока суспільна небезпека досліджуваних у роботі діянь. За свідченням фахівців, через війну саме ґрунтова екосистема страждає найбільше. Заміновані території, вирви від обстрілів, зсуви ґрунту, випалені землі, знищена військова техніка на полях спричиняє довготривалу деградацію довкілля. Водночас варто зазначити, що істотне погіршення стану земельних ресурсів й особливо земель сільськогосподарського призначення в нашій державі викликані не лише діями ворога, що порушують норми міжнародного права. Так, високий рівень сільськогосподарського освоєння території України, розораність, насиченість посівних площ просапними культурами, інтенсивність механічного обробітку ґрунту зумовлюють втрату агрономічно цінної структури; незворотно погіршується водно-повітряний, тепловий і поживний режими; відбувається посилення деградаційних процесів. На меліорованих землях розвиваються процеси підтоплення, заболочування, пересушення, осолонцювання, вторинного засолення, спрацювання торфовищ і їхня деградація тощо. За рік з полів України вимивається та видобувається близько 600 млн т ґрунту, зокрема понад 20 млн т гумусу. За інформацією, озвученою у Національній доповіді Мінприроди про стан навколишнього

природного середовища в Україні (2021 р.), загальна площа малопродуктивних та сильно деградованих земель, які потребують консервації, становила 0,6 млн га, з них 286,6 тис. га – деградовані, 275,2 тис. га – малопродуктивні і 36,6 тис. га – техногенно забруднені землі; крім того, 142,8 тис. га порушених земель потребують рекультивації, 242,9 тис. га малопродуктивних угідь – поліпшення. В ухваленій у 2019 р. Стратегії екологічної політики на період до 2030 р. наводяться й інші приголомшуючі дані про те, що ще станом на 2019 р. водною та вітровою ерозією уражені близько 57 % території України, а більш як 150 тис. га земель порушені внаслідок гірничодобувної та інших видів діяльності. Усі зазначені положення демонструють неабияку суспільну небезпеку проявів безгосподарського використання земель.

По-друге, це доволі висока поширеність діянь, відповідальність за які передбачена ст. 254 Кримінального кодексу України (далі – КК) (принаймні її ч. 1). Так, проаналізувавши офіційні дані Офісу Генерального прокурора, можна констатувати, що протягом 2022–2026 рр. безгосподарське використання земель стабільно входить у «непочесну» п'ятірку «лідерів» кримінальних правопорушень проти довкілля (розд. VIII Особливої частини КК) за усіма ключовими кількісними показниками їхньої поширеності (кількість облікованих кримінальних правопорушень, повідомлень про підозру та направлень справ до суду). При цьому варто процитувати самого здобувача, який у дисертації (с. 151) влучно відмічає, що не можна оминати увагу і факт того, що за період 2001–2025 рр. масив облікованих досліджуваних кримінальних правопорушень зріс у неймовірні 35 разів (!!!). І це при тому, що, «зважаючи на реальний стан речей у сфері охорони земель, на фоні величезної латентності даних посягань зазначені статистичні дані відображають не реальну кількість злочинних посягань, а лише активність правоохоронних органів щодо їх виявлення» (с. 5).

По-третє, це те, що вітчизняними науковцями і досі не була вироблена уніфікована позиція як щодо багатьох злободенних і справді складних питань

кваліфікації досліджуваних у роботі діянь, так і стосовно найефективніших заходів протидії їм.

По-четверте, це складність визначення перспектив розглядуваної кримінально-правової заборони, які стають ще більш «туманними» у світлі підготовки проєкту нового Кримінального кодексу України (далі – проєкт КК). Зокрема, попри те, що цей документ сьогодні перебуває лише у стані активної розробки та зазнає перманентних змін, вже зараз з великою ймовірністю можна прогнозувати, що питання кримінально-правової протидії тим діянням, яким присвячена дисертація pana Сергія (зрештою як і багатьом іншим), у ньому буде вирішено у спосіб, який є кардинально відмінним від того, який передбачений чинним КК.

По-п'яте, це, звичайно, недостатня наукова розробленість проблематики, якій присвячене рецензоване дослідження. Адже, якщо питання кримінальної відповідальності за безгосподарське використання земель нині доволі ґрунтовно висвітлені на сторінках різноманітних правничих джерел, зокрема, принаймні у декількох присвячених або безпосередньо цій тематиці, або кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин загалом фундаментальних монографіях, докторських та кандидатських (доктора філософія) дисертаціях (не кажучи вже про багаточисельні фахові статті), то питання кримінологічної характеристики та запобігання досліджуваному кримінально протиправному діянню до написання дисертації pana Сергія у вітчизняній правничій науці розглядалися лише фрагментарно – на рівні поодиноких статей і тез повідомлень на наукових заходах. Як з цього приводу резонно зазначає сам дисертант, «на сьогодні ступінь наукової розробленості кримінологічної проблематики безгосподарського використання земель характеризується фрагментарністю та відсутністю цільових, специфікованих наукових досліджень у цій сфері, що й зумовлює актуальність осмислення сутності безгосподарського використання

земель, висвітлення його стану та тенденцій, дослідження особливостей детермінації та протидії» (с. 25, 231).

Викладене свідчить про те, що відповідні питання в доктрині розкриті недостатньо, у зв'язку з чим звернення до них є своєчасним, а тематика дисертаційного дослідження – актуальною.

Визначаючи *новизну представлених наукових результатів*, зауважу, що рецензована дисертація є, принаймні наскільки мені відомо, не просто «одним із перших», про що зазначає сам автор (с. 9) і про що часто пишеться у кваліфікаційних працях та рецензіях (відгуках) на них, а справді першим виконаним на теренах України спеціальним *монографічним* дослідженням, яке присвячене комплексній саме кримінологічній характеристиці та розробленню системи протидії безгосподарському використанню земель.

Здобувачем запропоновано низку нових положень, висновків і пропозицій, які виносяться на захист. Зокрема, до наведених у дисертації положень, які характеризуються (повністю або частково) новизною і достатньою мірою аргументовані автором, є підстави віднести положення про / про те, що:

- обмежений характер такої соціально-кримінологічної передумови криміналізації, як спроможність системи кримінальної юстиції ефективно протидіяти відповідним посяганням. Про це свідчить істотна диспропорція між масштабами деградаційних процесів та їх наслідків і показниками діяльності органів кримінальної юстиції щодо виявлення правопорушень та притягнення винних осіб до відповідальності (с. 57);

- недосконалість втіленого у проєкті нового КК підходу, відповідно до якого досліджувані кримінальні правопорушення за розташуванням опинились у структурній складовій Особливої частини, присвяченій регламентації відповідальності за кримінальні правопорушення проти економіки. Таким чином, кримінально-правовий захист окремих компонентів довкілля, природних об'єктів (земель, вод, дерев чи чагарників, надр, диких тварин) розглядається як складник економічної системи та у її контексті (с. 63);

– небезпечність посягань у сфері землекористування зумовлюється тим, що вони негативно впливають на якісні параметри земель, створюють загрозу одночасно екологічній, економічній та продовольчій безпеці держави та являють собою результат конфлікту між економічною та екологічною складовими землекористування, джерелами якого є суперечності між прагненням отримати максимальну вигоду від використання земельних ресурсів і вимогами щодо охорони земель, які є еколого-правовим імперативом (с. 83);

– доцільність диференціації кримінальної відповідальності за безгосподарське використання земель шляхом введення у склади кримінальних правопорушень кваліфікуючих ознак, зокрема, пов'язаних із вчиненням аналізованого діяння у зоні надзвичайних екологічних ситуацій та на особливо цінних землях (с. 11–12, 84–85);

– рівень притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності не відповідає ні наявним масштабам деградації земельних ресурсів, ні потенційній криміногенності цих посягань. Зокрема, автором дисертації було з'ясовано, що приблизно лише кожна третє-четверте кримінальне провадження за ст. 254 КК доходить до суду і менше 10 % проваджень закінчуються засудженням винних осіб. Більша частина (75,0 %) кримінальних проваджень, що надійшли до суду, були в подальшому закриті, насамперед у зв'язку із закінченням строків давності, що є свідченням неефективної первинної оцінки подій правоохоронними органами та відсутності належного досудового розслідування (с. 228);

– законодавча і правозастосовна пеналізація (хоча вживання формулювання «правозастосовна пеналізація» навряд чи є повністю коректним) безгосподарського використання земель характеризуються істотною невідповідністю (с. 229);

– практика призначення за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 254 КК, штрафів мінімального розміру (як правило, на суму в одну тисячу НМДГ), не лише не відповідає екологічній шкоді, а й сприяє формуванню кримінальної мотивації: розмір санкції є меншим за економічну

вигоду від незаконного землекористування (с. 229);

- оптимальною моделлю впливу є економічний кримінально-правовий інструментарій, зорієнтований на повне або часткове відновлення втраченого корисного потенціалу земель, який має інтегрувати відновлювальну та превентивну функції. Такий підхід кореспондує принципу «забруднювач платить» та відповідає сучасним засадам охорони довкілля, закріпленим у Стратегії державної екологічної політики України (с. 229);

- криміналізація безгосподарського використання земель у цілому відповідає соціально-кримінологічним передумовам криміналізації діянь (с. 232);

- регіональні відмінності досліджуваних кримінальних практик зумовлені активністю природоохоронних та правоохоронних органів, а також усталеними в певних регіонах практиками правозастосування (с. 153–154).

Добре продуманим (-и) також є:

- авторський варіант типології за критеріями соціального статусу і мотивації кримінально протиправної поведінки, що може слугувати підставою інтегративної характеристики осіб, які вчиняють безгосподарське використання земель, відповідно до якого (варіанту) було виокремлено й охарактеризовано такі типи делінквентів: 1) господар-селянин; 2) корисливо-експлуататорський тип; 3) латифундист; 4) наймит; 5) легковажно-безвідповідальний тип (с. 9–10, 154–156);

- здійснений здобувачем на підставі особливостей детермінаційного комплексу безгосподарського використання земель розподіл об'єктів протидії на групи, що взаємопов'язані між собою й відображають різні рівні криміногенного впливу: об'єкти управлінського характеру; економічного характеру; соціально-поведінкові об'єкти; територіально-екологічні об'єкти; корупційні чинники (с. 227);

- виділення паном Сергієм на підставі кримінологічної фасетної класифікації декількох груп детермінуючих чинників безгосподарського використання земель: політико-правових; соціально-економічних; організаційно-управлінських; воєнних; культурно-психологічних. Зокрема, результати

проведеного автором експертного опитування надали йому можливість визначити найбільш вагомі криміногенні фактори: прагнення землекористувачів отримати максимальний прибуток від використання земель; недоліки та прогалини земельної реформи в Україні; недоліки, зловживання (зокрема корупція) у правозастосовній діяльності контролюючих і правоохоронних органів (с. 11, 236).

З неабиякою цікавістю сприймається і наведена у дисертації інформація про / про те, що:

а) найбільш вагомі фактори латентності безгосподарського використання земель, найбільш латентні форми його вчинення та оцінку рівня їх латентності: вирощування фермерами, агрокомпаніями, іншими сільгоспвиробниками на одних і тих же полях однотипних сільськогосподарських культур (недотримання сівозмін), неправильне зрошення, переущільнення ґрунтів внаслідок утрамбовки важкою агротехнікою, надмірне та повсюдне розорювання земель, що призводить до їх деградації – 98,3 %; некоректне застосування мінеральних речовин і пестицидів, забруднення ґрунтів важкими металами та відходами, зараження збудниками хвороб – 98,0 %. Водночас, за інформацією здобувача, найнижчі показники латентності мають вирубка лісів і лісосмуг, необґрунтоване проведення осушення, що призводить до водної та вітрової ерозії – 82,6 %; незаконне створення штучних водойм шляхом зняття родючого шару ґрунту – 83,7 % (с. 9, 107, 153);

б) однією з тенденцій змін кримінологічних показників досліджуваного діяння є стрімке збільшення протягом останніх років кримінальних практик, пов'язаних з випалюванням деревного вугілля (с. 98);

в) характеристику осіб, які вчиняють безгосподарське використання земель. Зокрема, здобувачем було встановлено, що всі вони є громадянами України, в переважній більшості – сільські жителі, чоловіки (86,0 %), одружені (61,8 %), у віці від 30 до 65 років (87,7 %). Найбільш кримінально-активною є

категорія 30-50 років – на 1 рік інтервалу припадає 2,85 особи. Освітній рівень правопорушників є невисоким: повна загальна середня або професійно-технічна освіта (66,7 %). За зайнятістю ці особи найчастіше є працездатними, що не працюють і не навчаються (50,0 %), безробітними (4,4 %) або пенсіонерами (18,4 %). Домінуючою мотивацією є корислива (с. 154, 235);

г) специфічними ознаками осіб, які вчинили безгосподарське використання земель, також (крім зазначених вище) є: повна відсутність неповнолітніх у структурі осіб досліджуваної категорії; порівняно висока кримінальна активність не тільки осіб зрілого віку, але й похилого віку (старше 65 років); відносно невеликі показники категорій, які, відповідно до назви та диспозиції ст. 254 КК, мали б бути домінуючими у структурі засуджених: приватні підприємці – 7,9 %; працівники господарських товариств – 1,8 %; робітники – 7,0 %; незначна частка осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у складі групи, – 0,9 %; невисокий рівень рецидиву – частка осіб, які раніше вчиняли злочини та притягувались до кримінальної відповідальності – 8,8 %; майже повна відсутність осіб, які вчиняли безгосподарське використання земель у стані сп'яніння – 0,9 % (с. 154–156).

У дисертації наводиться й чимало інших цікавих і слушних наукових положень, ідей, висновків.

Наукова обґрунтованість результатів, представлених у дисертації, забезпечується широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази (всього 311 джерел), веденням коректної полеміки, використанням низки різноманітних методів пізнання (с. 7–8), а також добре продуманою логікою викладення матеріалу.

Ще один слушний прийом, який був використаний здобувачем – це коротке ознайомлення зі станом дослідження проблем безгосподарського використання земель та протидії цим кримінальним правопорушенням (підрозділ 1.1, с. 15–25).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих Сергієм Колісником, обумовлюється вагомою нормативно-теоретичною та емпіричною базами дослідження. При цьому відмічу, що дисертант не обмежується банальною вказівкою у Вступі на те, що «емпіричну базу дослідження становлять...» (с. 9), а замість цього активно послуговується знайденими матеріалами судової практики під час написання роботи, за допомогою чого часто підкріплюється/демонструється авторська позиція з того чи іншого питання (с. 37, 41–43, 47, 95–97, 150, 182–183 тощо).

Окремо варто звернути увагу на додаток Б до дисертації (с. 276–282), в якому було вельми наочно продемонстровано: динаміку безгосподарського використання земель; структуру безгосподарського використання земель за характером вчинених посягань; територіальний розподіл безгосподарського використання земель в Україні; ранжування регіонів України за значенням спеціального коефіцієнта безгосподарського використання земель; здійснений на підставі аналізу вироків за 2008–2024 р.: розподіл засуджених за ст. 254 КК за віком, кримінальну активність таких осіб, їхній розподіл за рівнем освіти, видами зайнятості; співвідношення кількості облікованих кримінальних проваджень, осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили у звітному періоді, та осіб засуджених за ст. 254 КК; підстави закриття кримінальних проваджень за ст. 254 КК; структуру судимості (за видами покарань) за безгосподарське використання земель в Україні. Цей додаток, власне, як це і має бути, став не лише логічним продовженням, а й справжньою окрасою дисертаційного дослідження.

Не можу не відмітити і безсумнівне практичне значення результатів представленого на рецензування дисертаційного дослідження, яке полягає в тому, що висновки та рекомендації, наведені у дисертації, можуть бути використані у:

а) *науково-дослідницькій діяльності* – як основа для подальшого дослідження проблем протидії безгосподарському використанню земель;

б) *правотворчій діяльності* – для подальшого вдосконалення положень КК та Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП);

в) *освітній діяльності* – для використання в навчальному процесі під час вивчення дисциплін «Кримінологія», «Кримінальне право», «Земельне право», «Екологічне право» та спецкурсу «Порівняльне земельне право» (акт впровадження дисертаційного дослідження у навчальний процес та наукову діяльність Ужгородського національного університету від 04.12.2025 р.);

г) *правозастосовній діяльності* – для використання в практичній роботі Державної екологічної інспекції України та її територіальних органів (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у правозастосовну діяльність Державної екологічної інспекції у Вінницькій області від 08.12.2025 р.).

Наукове дослідження складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 285 сторінок, з яких основний текст дисертації – 239 сторінок, список використаних джерел – 32 сторінки (311 найменувань), додатки на 14 сторінках. Описана структура дисертації є добре продуманою і, головне, максимально враховує і в підсумку дозволяє виконати поставлені паном Сергієм прагматичні завдання рецензованого дослідження.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовано в дисертації, відображено у 10 наукових публікаціях, серед яких 4 – статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, та 6 – праці апробаційного характеру.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, які містяться у науковій праці, загалом характеризуються аргументованістю і послідовністю.

У дисертації не виявлено порушень академічної доброчесності (плагіату, фабрикації, фальсифікації).

Махатма Ганді свого часу сказав: «Протягом мого життя я витягував більше користі від моїх друзів-критиків, ніж від шанувальників, особливо якщо критика виражалася ввічливою і дружньою мовою».

Зважаючи на це, враховуючи також і дискусійність та складність багатьох висвітлених у роботі пана Колісника положень, логічно, що, попри загальну позитивну оцінку дисертації, мною будуть висловлені і деякі «дружні» та «ввічливі» зауваження, які носять суто рекомендаційний характер і, сподіваюся, стануть у нагоді та будуть використані автором у його подальших наукових дослідженнях.

1. На сторінках дисертаційного дослідження пан Сергій послідовно критикує вживання у ст. 254 КК невідомого регулятивному законодавству поняття «безгосподарське використання земель», що, на його думку, «робить відповідну кримінально-правову норму недієвою» (с. 84). Зважаючи на це, для синхронізації відповідних нормативних приписів, здобувач аргументує доцільність побудови диспозиції ч. 1 ст. 254 КК як бланкетної, в якій діяння буде сформульовано найбільш узагальнено з відсиланням до приписів земельного законодавства, що дасть змогу максимально точно застосовувати закон, *буде цілком узгодженим як з регулюючим, так і адміністративним законодавством* та сприятиме створенню цілісної концепції правової охорони земель (с. 75, 84). Зокрема, автор вважає концептуально слушною пропозицію П. Мельника щодо визначення об'єктивної сторони безгосподарського використання земель як

«невиконання або неналежне виконання обов'язку охорони земель при здійсненні господарської діяльності...» (с. 33) і в підсумку пропонує використання подібного формулювання **«порушення правил охорони та використання земель під час здійснення господарської діяльності»** (с. 233).

Загалом я погоджуюсь із недоречністю вживання у ст. 254 КК терміну «безгосподарське використання земель», який, очевидно, не є вдалим і до того ж насправді невідомий регулятивному (земельному) законодавству. Водночас повністю підтримати заміну цього термінологічного звороту на формулювання «порушення правил охорони та використання земель під час здійснення господарської діяльності» я не можу, що пояснюється наступним.

По-перше, не викликає сумнівів те, що за умови використання в оновленій ст. 254 КК словосполучення «невиконання або неналежне виконання обов'язку охорони земель» суб'єкт цього кримінального правопорушення знову (як і в чинній редакції досліджуваної норми) буде спеціальним. Але чи є виправданим такий крок, коли до відповідальності за відповідні дії не можуть, наприклад, бути притягнуті особи, які самовільно зайняли земельну ділянку? На мою думку, ні, позаяк я вважаю, що спричинення відповідної шкоди земельним ресурсам має визнаватися кримінально протиправним незалежно від того, чи завдав її законний власник земельної ділянки (землекористувач), фермер тощо, чи будь-яка інша особа.

По-друге, вказівка у диспозиції удосконаленої ст. 254 КК на «порушення правил охорони та використання земель **під час здійснення господарської діяльності**» матиме наслідком те (чи принаймні породить дискусії з цього приводу), що за умови буквального тлумачення відповідних кримінально-правових приписів до кримінальної відповідальності не зможуть притягуватись особи, які допустили відповідні порушення не під час здійснення господарської діяльності. Зокрема, йдеться про звичайних власників та землекористувачів, які переважно і притягуються до кримінальної відповідальності за ст. 254 КК і

абсолютна більшість з яких не веде господарської діяльності у тому сенсі, в якому це поняття визначено у чинному господарському законодавстві (ст. 2 Закону України від 9 січня 2025 р. «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб»).

По-третє, уточнення потребує і теза дисертанта про те, що «запропонована ним назва та опис діяння цілком узгоджується як з регулюючим, так і адміністративним законодавством».

Справді, розд. VI Закону України «Про охорону земель» має назву «Охорона земель при здійсненні господарської діяльності». Водночас вважаю, що при удосконаленні відповідної кримінально-правової норми до уваги передусім мали б братися не формулювання (до того ж очевидно не найбільш вдаліші) згаданого закону, а релевантні положення: а) Земельного кодексу України, у ст. 211 якого наводиться примірний перелік порушень земельного законодавства; б) передусім – Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», в якому містяться нормативні визначення багатьох порушень земельного законодавства; в) КУпАП, гл. 7 якого присвячена саме адміністративним правопорушенням у сфері охорони природи та використання природних ресурсів. І варто зазначити, що в жодному (!!!) з цих трьох нормативно-правових актів не згадується, попри посилення на це з боку пана Сергія, формулювання *«порушення правил охорони та використання земель під час здійснення господарської діяльності»*. Натомість кожному з них відоме таке правопорушення, як «псування земель», використання якого, поруч із іншою відомою регулятивному законодавству лексемою – «забруднення земель», на мою думку, дозволяє охопити собою чи не всі прояви тих земельних правопорушень, відповідальність за які сьогодні передбачена у статтях 239 та 254 КК, адже поняття «псування земель» включає в себе і порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проєктних рішень,

погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, і забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, зокрема тими, що викидаються в атмосферне повітря, і засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, і порушення родючого шару ґрунту, і невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість. Власне, зважаючи саме на це, на сторінках своєї докторської дисертації я пропонував уніфікувати відповідальність за відповідні порушення, вказавши у диспозиції (як і у назві) єдиної оновленої ст. 239 КК на словосполучення «забруднення або псування земель». Серед іншого, це дозволило б уникнути тих доречно згаданих у рецензованій дисертації проявів неоднакової кваліфікації такої поведінки, як випалювання деревного вугілля.

Враховуючи викладені аргументи, під час публічного захисту дисертації хотілося б почути думку здобувача з цього приводу.

2. Як зазначалося раніше, на сторінках рецензованої роботи здобувач доволі чітко проартикулював свою позицію відносно недосконалості втіленого у проєкті нового КК підходу, відповідно до якого досліджувані кримінальні правопорушення за розташуванням опинились у структурній складовій Особливої частини, присвяченій регламентації відповідальності за кримінальні правопорушення проти економіки. Водночас, на відміну від цього позитивного моменту, у дисертації неодноразово зустрічаються і куди менш схвальні прояви того, коли пан Сергій просто відтворює думку інших авторів щодо того чи іншого принципового питання, уникаючи при цьому критичної оцінки та викладення власної позиції щодо відповідної проблеми. Зокрема:

а) на с. 27 здобувач зазначає: «Надаючи опис злочинам, що безпосередньо посягають на земельні ресурси України, А. Шульга відносить до них, окрім зазначених вище, також і ст. 197-1 КК “Самовільне зайняття земельної ділянки

та самовільне будівництво”. Звертає увагу те, що автор, виходячи «з провідної ролі земельних ресурсів як елемента навколишнього природного середовища, а вже потім – як об’єкта відносин власності й господарської діяльності», робить висновок про необхідність закріплення ч. 1, 2 ст. 197-1 у розділі VIII ОЧ КК “Злочини проти довкілля”».

У своїй докторській дисертації я цю пропозицію А. Шульги оцінив вельми критично. А як ставиться до неї пан Колісник? Тому що, повторюсь, у роботі міститься лише некритичне відтворення відповідної точки зору. Думку автора з цього приводу хотілося б почути під час публічного захисту дисертації. Так само хотілося б почути міркування здобувача і щодо пропозицій:

б) про створення в структурі Особливої частини КК окремого розділу VIII-1 «Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин», яку (пропозицію) я теж послідовно оцінюю як недостатньо обґрунтовану (с. 35);

в) про уніфікацію відповідальності за незаконне зняття поверхневого шару земель та необхідність внесення змін до ст. 239-1 КК, спрямованих на розширення кола суб’єктів злочину особами, які не мають правомочностей щодо земельної ділянки (с. 42).

Крім того, на с. 95 рецензованого дисертаційного дослідження його автор зазначає, що кваліфікація вже згаданих вище проявів випалювання деревного вугілля сьогодні відбувається як за ч. 1 ст. 254 КК, так і за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 254 та ч. 1 ст. 239 КК (інколи також і за ст. 241 КК). Водночас пан Сергій знову-таки цим обмежується і не дає відповіді на головне питання – а як же правильно має оцінюватися відповідна поведінка? Сподіваюсь, що під час публічного захисту дисертації буде отримана відповідь і на це злободенне питання.

3. Далі.

На с. 39 дисертації пан Сергій пише про те, що межа, яка відокремлює кримінальні правопорушення як злочинну поведінку, що утворює у своїй

сукупності злочинність у сфері земельних відносин та є її діяльнісним проявом, від адміністративних земельних правопорушень є досить мінливою внаслідок перманентних процесів криміналізації та декриміналізації відповідних посягань. А вже на с. 56 дисертант резюмує, що «з урахуванням труднощів розмежування суміжних кримінальних і адміністративних деліктів, зумовлених складністю встановлення наслідків, передбачених ч. 1 ст. 254 КК (зокрема тривалого зниження чи втрати родючості, виведення земель із сільськогосподарського обігу, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту), які мають **оціночний** характер, можна дійти висновку, що фактичні масштаби безгосподарського використання земель є значно більшими за офіційно зафіксовані».

Коментуючи ці тези здобувача, маю звернути увагу на наступне.

По-перше, погоджуючись із тим, що саме відсутність чіткої межі (критеріїв розмежування) між відповідними порушеннями земельного законодавства, які мають тягнути кримінальну та адміністративну відповідальність, відповідно, є чи не основною проблемою неефективності ст. 254 КК (те саме стосується і ст. 239 КК) загалом, водночас зауважу, що відповідна межа швидше є не «мінливою», а стабільно «нечіткою».

По-друге, і головне, визнаючи існуючу сьогодні (*de lege lata*) відсутність чітких критеріїв розмежування відповідних земельних правопорушень, разом з тим дисертант не пропонує (*de lege ferenda*) достатньо аргументованих шляхів усунення цієї проблеми. Зокрема, на с. 85–86 (як і на с. 233) пан Сергій рекомендує криміналізувати лише такі порушення правил охорони та використання земель під час здійснення господарської діяльності, які спричинили **тривалу** деградацію земель. У світлі попередніх критичних висловлювань здобувача щодо оцінності суспільно небезпечних наслідків, передбачених чинною ст. 254 КК, хотілося б поставити йому питання: а як із відповідною критикою узгоджується його пропозиція щодо вживання в

удосконаленій редакції досліджуваної норми терміну «тривалий», яке носить повністю оцінний характер і вочевидь буде тлумачитися правозастосувачами виключно на власний суб'єктивний розсуд?

На мою думку, єдиним ефективним шляхом вирішення позначеної проблеми розмежування відповідних адміністративних та кримінальних правопорушень у сфері використання та охорони земель (та й інших правопорушень проти довкілля загалом) може стати максимальна формалізація передбачених нормами КК про відповідальність за земельні кримінальні правопорушення «екологічної» спрямованості показників шкоди як криміноутворювальних і кваліфікуючих ознак, зокрема, за рахунок вказівки у відповідних кримінально-правових нормах на конкретні розміри майнової шкоди, яка має вираховуватися на підставі відповідних методик, за умови настання якої (шкоди) те чи інше діяння має визнаватися саме кримінально (а не адміністративно!) караним.

А як таку пропозицію, яка, зокрема, концептуально була відбита і в проєкті КК, оцінює пан Сергій? Про це знову-таки сподіваюся дізнатися під час публічного захисту дисертації.

4. Вважаю за необхідне висловити і кілька зауважень, які стосуються висвітлення у рецензованій роботі положень *acquis communautaire* – актів законодавства ЄС.

По-перше, зважаючи на закріплені на найвищому – конституційному рівні євроінтеграційні прагнення нашої держави та характерну для останніх років активізацію Україною процесу вступу до ЄС, гадаю, що увага автора до відповідних актів загалом була недостатньою. Зокрема, рахую, що, розглядаючи у дисертації вимоги конституційної адекватності та міжнародно-правової необхідності криміналізації безгосподарського використання земель, основну свою увагу здобувач мав приділити не кримінальному законодавству окремих країн та відповідним Конвенціям (Деклараціям) ООН, які, варто визнати,

переважно носять суто декларативний характер, а саме вивченню тих численних вимог, що містяться у загаданих актах законодавства ЄС. Натомість у роботі відповідні Директиви ЄС згадуються... лише двічі.

По-друге (у продовження попереднього), ведучи мову про *acquis communautaire*, пан Сергій чомусь вказує на Директиву 2004/35/ЄС та Директиву 2008/99/ЄС і при цьому жодного разу не згадує про актуальну нині Директиву (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року «Про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права, яка замінює Директиву 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС» і яка, як видно навіть із самої назви цього документу, якраз-таки замінює вже нечинну сьогодні Директиву 2008/99/ЄС. Відповідно, так само поза увагою дисертанта залишилась і ухвалена 13–14 травня 2025 р. Комітетом Міністрів Ради Європи Конвенція про захист довкілля засобами кримінального права.

По-третє, через попереднє у роботі не знайшли належно висвітлення і не були критично оцінені деякі принципово важливі вимоги, які містяться в Директиві (ЄС) 2024/1203, і які вочевидь **обов’язково** має виконати Україна. Зокрема, це стосується диференціації кримінальної відповідальності за умисні та необережні прояви кримінальних правопорушень проти довкілля, а також встановлення надзвичайно високих показників мінімальних покарань, які мають передбачатися за вчинення відповідних посягань на навколишнє природне середовище. Можливо, урахування цих вимог змусило б дисертанта дещо переглянути свої судження стосовно того, що «пропозиції щодо простого механічного підвищення розмірів штрафів потребують обережності» (с. 193)?

5. На завершення короткої критичної частини свого відгуку наведу деякі зауваження суто технічного, стилістичного та методологічного характеру.

По-перше, визнаючи сумнівність автора щодо висвітлення наукового доробку його попередників, водночас все ж не можу не звернути увагу на:

1) застарілість відповідних наукових досліджень представників земельного

(екологічного) права, останнє з яких (з перерахованих на сторінках роботи) було виконано ще в 2008 р.;

2) дві роботи, які хоча й не були, але, принаймні на мою думку, обов'язково мали б бути проаналізовані здобувачем. До цих праць я відношу:

а) докторську дисертацію Н. Гавриш «Правовий режим ґрунтів в Україні» (2018 р.);

б) кандидатську дисертацію Т. Саркісової «Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності в Україні» (2011 р.).

По-друге, знову-таки визнаючи досить вагому емпіричну базу рецензованого дисертаційного дослідження, разом з тим не можу не відмітити того, що з незрозумілих для мене причин нею не охоплюється релевантна практика Верховного Суду, жодне з рішень якого у справах по ст. 254 КК (їх хоч небагато, але вони існують) не було проаналізовано.

По-третє, описуючи практичне значення отриманих результатів дослідження, пан Сергій на с. 12 зазначає, що, серед іншого, вони можуть бути використані і в правотворчій діяльності – для подальшого удосконалення положень КК та КУпАП. Водночас вважаю, що найкращим підтвердженням такої можливості був би відповідний акт впровадження у законотворчу діяльність, який, на жаль, у роботі відсутній.

Зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на високий науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем, і лише підтверджують складність, багатогранність і злободенність проблематики, досліджуваної Сергієм Колісником.

На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація Колісника Сергія Володимировича на тему: «Безгосподарське використання земель в Україні: кримінологічна характеристика та протидія» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих

дисертантом наукових праць, за оформленням відповідає вимогам, які затверджені наказом Міністерства освіти та науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а також Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 261 (із змінами) та Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами), а її автор – КОЛІСНИК Сергій Володимирович за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктор філософії зі спеціальності 081 Право.

Офіційний опонент
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
доктор юридичних наук, професор

Роман МОВЧАН

